

Образovanje u BiH: Ćemu (ne) uĉimo djecu?
(Mas Media Sarajevo - Fond otvoreno društvo BiH,
Sarajevo, 2017. str. 338)

Elvir Selimović

Profesor historije
Sarajevo

elvir.selimovic117@gmail.com

Sadržaj knjige ĉine nalazi i zakljuĉci istraŹivaĉa koji su uĉestvovali u analizi udŹbenika – nacionalne grupe predmeta i vjeronauke/a od šestog do devetog razreda – odobrenih od strane nadleŹnih obrazovnih vlasti Bosne i Hercegovine za školsku 2014/2015. godinu. Predmet analize bili su udŹbenici iz Maternjeg jezika i knjiŹevnosti, Historije/Povijesti/Istorije, Geografije/Zemljopisa i Vjeronauke/Vjeronauka.

Izdavaĉi ove knjige su još 2007. godine proveli analizu sadrŹaja udŹbenika nacionalne grupe predmeta u Bosni i Hercegovini. Rezultati istraŹivanja pokazali su da udŹbenici nacionalne grupe predmeta generiraju antagonizme, sluŹe kao instrument za razdvajanje uĉenika na nacionalnoj osnovi i ne podrŹavaju razvoj kritiĉkog mišljenja.

Kako bi se utvrdilo u kojoj mjeri su udŹbenici za devetogodišnju školu usklađeni sa savremenim pedagoškim principima, provedena je nova analiza udŹbenika u toku 2015. i 2016. godine. Zapravo, istraŹivanje je imalo za cilj da se na temelju analize sadrŹaja udŹbenika nacionalne grupe predmeta procijene rezultati reforme udŹbeniĉke politike koja je implementirana uvođenjem

devetogodišnjeg koncepta obrazovanja; koncepta koji zagovara uvođenje interkulturalnog pristupa, afirmaciju univerzalnih ljudskih vrijednosti i razvoj sposobnosti kritičkog mišljenja.

U obrazovnim propisima – Pravilnik o postupku pripremanja i odobravanja udžbenika, radnih udžbenika, priručnika i drugih nastavnih sredstava za osnovne i srednje škole (u Federaciji BiH), i kantonalni zakoni o udžbenicima¹ – udžbenici se definiraju kao osnovna i obavezna nastavna sredstva čija upotreba omogućava postizanje obrazovnih ciljeva utvrđenih nastavnim planovima i programima.

Sadržaj knjige podijeljen je u tri dijela, pod sljedećim naslovima: *I dio – Analiza*, *II dio – Pregled po predmetima* i *III dio – Prilozi*. Prvi dio obuhvata nekoliko podnaslova: *Uvod* (str. 11–13), *Teoretski i konceptualni okvir* (str. 13–29), *Ciljevi, zadaci i metodologija istraživanja* (str. 29–41), *Rezultati* (str. 41–103) i *Zaključna razmatranja i preporuke* (str. 103–113).

U okvir drugog dijela knjige smješteno je pet poglavlja sljedećih naslova: *Geografija/Zemljopis* (str. 115–152), *Historija/Povijest/Istorija* (str. 153–218), *Jezik i književnost* (str. 219–257), *Vjeronauk/a* (str. 259–304), *Ilustracije, mape, grafički prikazi i njihova funkcija u udžbenicima* (str. 305–314) i *Materijalne greške* (str. 315–318).

Treći dio obuhvata *Prilog 1: spisak udžbenika* (str. 319–328), *Prilog 2: istraživačice i istraživači* (str. 329–334) i *Literaturu* (str. 335–338).

S teorijskog stanovišta gledano, pojam udžbenik je višeznačan. U II poglavlju knjige navedeno je nekoliko različitih definicija udžbenika.

Tokom rada, autori su odgovarali na sljedeća istraživačka pitanja:

- Da li su vrijednosti pozicionirane kao odgojno-obrazovni ishodi u nastavnim planovima i programima i udžbenicima nacionalne grupe predmeta?

- Da li se u udžbenicima afirmiraju univerzalne vrijednosti i potiče razvoj kritičkog mišljenja?

---

¹ Nacrt zakona o udžbenicima u osnovnim i srednjim školama u Republici Srpskoj iz 2010. godine nikada nije usvojen.

- Da li je dominantna pedagoška funkcija udžbenika: instrumentalna, interpretativna ili ideološko-politička?

Da bi se omogućila procjena nivoa usklađenosti udžbeničkih sadržaja sa obrazovnim ciljevima, definirana su dva kriterija: 1) Afirmacija univerzalnih ljudskih vrijednosti, i 2) Poticanje razvoja kritičkog mišljenja.

Univerzalne vrijednosti su: mir, saradnja, sloboda, solidarnost, odgovornost, jednakost, život i ljubav. Za potrebe istraživanja definirani su indikatori kritičkog mišljenja (aktivno učenje, rješavanje problema, multiperspektivni pristup, diferencirani prikazi) i reproduktivnog mišljenja (ne nudi se mogućnost diskusije, puko pamćenje činjenica, monoperspektivni pristup, stereotipni prikazi). Analizom se nastojalo utvrditi u kojoj mjeri su zastupljene ove vrijednosti, i da li se u udžbenicima samo spominju ili se promoviraju.

Afirmacija univerzalnih ljudskih vrijednosti, kao kriterij, pretpostavlja da njegovi sadržaji promoviraju univerzalnost vrijednosti i da se vrijednosti ne koriste za isticanje značaja samo jednog kolektiva. Sadržaji koji govore o univerzalnim vrijednostima, prepoznati su u manje od 1/3 analiziranih lekcija u svim udžbenicima. U samo 7% analiziranih lekcija univerzalne vrijednosti se promoviraju, dok se u 548 lekcija samo spominju. Najviše sadržaja u kojima se prepoznaju univerzalne vrijednosti uočeno je u udžbenicima historije/istorije/povijesti i geografije/zemljopisa.

U udžbenicima je više primjera indoktrinacije koja vrijednosti svakog konstitutivnog naroda predstavlja isključivo ispravnim. Sadržaji se često ideologiziraju, podržavaju se narativi koji potiču nejednakost; različitost se vidi kao problem, dok se drugi spominju usputno ili se uopće ne spominju, što implicira da učenici o drugima ne treba da znaju više i da su svi učenici pripadnici jednog konstitutivnog naroda.

U udžbenicima historije/istorije/povijesti uglavnom je prisutna samo (jedna) etnonacionalna perspektiva. Na primjer, u udžbeniku historije na bosanskom jeziku više pažnje se poklanja Bošnjacima (u okviru nastavne teme Historija BiH), dok u udžbenicima na hrvatskom jeziku dominira hrvatski narativ, u kontekstu opće evropske povijesti i povijesti Bosne i Hercegovine posebno,

čiji teritorij se predstavlja kulturnom i geografskom cjelinom sa teritorijem današnje Hrvatske. U udžbenicima istorije, također, dominantna je srpska nacionalna perspektiva. U predstavljanju historijskih sadržaja koristi se redukcija, imputacija, mistifikacija i ignoriranje. Autori su dalje identificirali sadržaje koji različitost predstavljaju kao problem, u kojima se glorificiraju „naše“ žrtve a umanjuju tuđe, i u kojima se vjersko, etničko i nacionalno poistovjećuju, itd. Uzimajući sve u obzir, možemo zaključiti da predstavljanje nastavnih sadržaja na ovakav način ne doprinosi afirmaciji slobode, saradnje i jednakosti.

Indikatori kritičkog mišljenja u analiziranim udžbenicima otkriveni su u sljedećem omjeru: aktivno učenje se potiče u 38% analiziranih lekcija, rješavanje problema u 20%, multiperspektivni pristup u 6%, a diferencirani prikazi u 5% analiziranih sadržaja. S druge strane, autori su zaključili da se u 64 % lekcija sadržaji svode na puko memoriranje činjenica, u 46% se ne ostavlja mogućnost diskusije, a u 13% lekcija utvrđeni su stereotipni prikazi, itd. U samo 0,4% lekcija prepoznati su svi indikatori kritičkog mišljenja, dok su u 4% prepoznati svi indikatori reproduktivnog mišljenja. Multiperspektivni pristup prepoznat je u svega 6% lekcija, dok su sadržaji koji potiču razvoj diferenciranih stavova prepoznati u svega 5% analiziranih cjelina. Većina sadržaja u udžbenicima koncipirana je na takav način da afirmira reproduktivno mišljenje.

U poglavlju *Zaključna razmatranja i preporuke* (str. 103–112), zaključeno je da se uvođenjem devetogodišnjeg koncepta obrazovanja nije ostvarila nikakva suštinska promjena u koncipiranju udžbenika i pristupu obrazovanju. U udžbenicima se ne afirmira aktivno građanstvo i socijalna uključenost, niti se dovoljno potiče razvoj kritičkog mišljenja. U školama se i dalje podučava po tradicionalnom metodi. U udžbenicima preovladava konzervativni svjetonazor, dok se razvoj kritičkog mišljenja potiče deklarativno. Favorizira se razvoj sociocentričkog mišljenja koje ne potiče razvoj fleksibilnog stava prema drugima i prema vlastitoj grupi. Zbog toga se ne razvija upotreba multiperspektivnog pristupa; dva puta više su zastupljeni sadržaji koji podržavaju stereotipe, od onih koji razvijaju diferencirane stavove. Dominantni sistem vrijednosti koji

se afirmira u udžbenicima za sva tri nastavna plana i programa u suprotnosti je sa proklamovanim ciljevima reforme. Pomenuta reforma nije unaprijedila obrazovni sistem, koji bi obezbijedio integrisano učenje i poučavanje, što je također u izravnoj suprotnosti sa reformskim ciljevima, definiranim u reformskim dokumentima. Dalje, u istom poglavlju, ponuđeno je nekoliko preporuka čije bi uzimanje u obzir pri koncipiranju udžbenika omogućilo suštinsko poticanje razvoja kritičkog mišljenja, afirmaciju univerzalnih ljudskih vrijednosti i razvojno-formativnu ulogu u ukupnom razvoju djeteta.

U II dijelu knjige predloženi su rezultati istraživanja podijeljeni po predmetima. S obzirom na stručnu orijentaciju autora ovog prikaza knjige, ponuđen je detaljniji osvrt na istraživačke rezultate vezane za udžbenike historije/istorije/povijesti. Prema obrazovnim ciljevima i zadacima, nastavni predmet historija trebalo bi da afirmira vrijednosti kao što su jednakost, sloboda, saradnja i odgovornost. Od 20 analiziranih udžbenika, u 239 lekcija (36% analiziranih lekcija), prepoznati su sadržaji koji govore o temeljnim, individualnim i socijalnim vrijednostima. Od tog broja, u svega 3% lekcija vrijednosti se promoviraju. Vrijednosti koje se najčešće promoviraju su sloboda, solidarnost, mir i život. Koristeći redukciju i insinuiranje, autori udžbenika pojave i događaje često predstavljaju iz samo jedne perspektive. Ne sagledava se cjelina, ne ispituju se svi aspekti određenog događaja i zaključuje se na malom i prigodnom uzorku. Ističe se ugroženost i majorizacija samo jednog (svog) naroda, i reproducira se viktimizacija, također jednog naroda. Navedene karakteristike nastavnih sadržaja (neravnomjerno zastupljene) prepoznate su u udžbenicima za sva tri nastavna plana i programa.

Sadržaji koji potiču aktivno učenje prepoznati su u 174 (26%) lekcija, dok su sadržaji koji uključuju rješavanje problema – razvijanje sposobnosti mišljenja višeg reda – zastupljeni u 2,5% lekcija. Sadržaji koji inkludiraju multiperspektivnost zastupljeni su u svega 5% analiziranih jedinica; dok su oni koji potiču diferencijaciju zastupljeni u 14% lekcija. U 76% lekcija sadržaji su prezentirani na način da se svode na nabranje i podrazumijevaju memoriranje

činjenica; u 20% tekstova dominira monoperspektivni pristup, dok su u 7% lekcija prepoznati stereotipni prikazi.

Osvrćući se na ilustrativne materijale u udžbenicima, autori su zaključili da su u udžbenicima historije/istorije/povijesti i geografije/zemljopisa ilustrativni prilozi najkvalitetniji; prate sadržaj lekcije i iskorišteni su za aktivno učenje. Pored toga, navedeni su i primjeri neupotrebljivih i van konteksta postavljenih ilustracija, mapa i crteža. U šestom poglavlju II dijela knjige, ukazano je na materijalne greške. U udžbenicima historije/istorije/povijesti, materijalne greške ogledaju se u navođenju netačnih informacija i prevaziđenih teza, što posredno ukazuje na slabu upućenost autora udžbenika u savremena dostignuća historijske znanosti.

Ovo istraživanje objelodanilo je niz problema vezanih za udžbeničku politiku u Bosni i Hercegovini, i potvrdilo potpunu neusklađenost udžbeničkih sadržaja i obrazovnih ciljeva (definiranih obrazovnim zakonima i reformskim aktima) u pogledu metodoloških principa i samog sadržaja nastavnih jedinica. Pored mnoštva navedenih manjkavosti udžbenika koji se koriste u osnovnim školama u našoj zemlji, u knjizi je ponuđeno i nekoliko preporuka i stručnih mišljenja za unaprjeđenje kvaliteta udžbenika.

Međutim, aktuelne tendencije u obrazovnim politikama ne ukazuju na to da će se u do gledno vrijeme rješavati zadaci postavljeni ovim istraživanjem; zadaci čijim rješenjima bi se omogućilo usklađivanje koncepta udžbenika sa zahtjevima zakonski preciziranih obrazovnih postignuća.

Sadržaj knjige, sa indikatorima retrogradnih pristupa udžbeničkoj politici, i progresivnim preporukama, može biti koristan obrazovnim institucijama generalno, autorima udžbenika, voditeljima nastavnih procesa, roditeljima učenika i svim interesentima zabrinutim za budućnost (civilizacijski stupanj i mentalno zdravlje) bosanskohercegovačkog društva.